

Overwinterende Grutto's *Limosa limosa* in ZW-Nederland

Wintering of Black-tailed Godwits *Limosa limosa* in SW. Netherlands

E. C. L. MARTEIJN & C. SWENNEN

In Europa komen van de Grutto *Limosa limosa* twee ondersoorten voor: *L.l. limosa* en *L.l. islandica*. De in ons land broedende Grutto's behoren tot de ondersoort *limosa*. Het broedgebied loopt van de Lage Landen via Duitsland en Denemarken in oostelijke richting door Europa heen (Cramp & Simmons 1983). De ondersoort *islandica* broedt op IJsland, voornamelijk in het zuidwestelijke deel. Ook de broedvogels van de Faeröer en Shetland, en het merendeel van de in Noorwegen broedende Grutto's behoren tot *islandica* (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977). Het is onduidelijk tot welke ondersoort de schaarse broedvogels van de Britse eilanden moeten worden gerekend (Hale 1980). Bij de broedgevallen in Schotland en Noord-Ierland zou het om *islandica* gaan, terwijl de Grutto's die in Engeland en Zuid-Ierland broeden tot *limosa* gerekend dienen te worden (Prater 1981, Oscar Merne). Harrison & Harrison (1965) suggereren echter dat het ook in Engeland om *islandica* zou gaan. De in Frankrijk broedende Grutto's behoren tot *limosa* (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977), hoewel het bij de broedgevallen in Bretagne mogelijk om *islandica* gaat (Fournier & Spitz 1969).

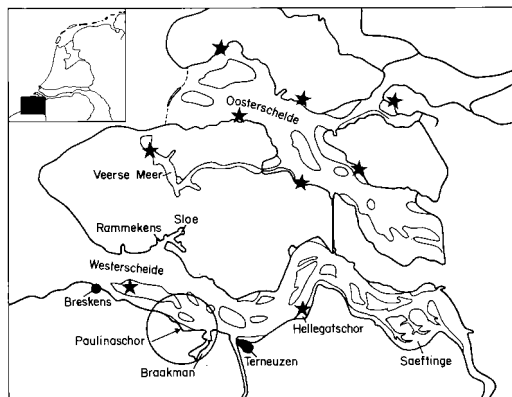
De overwinteringsgebieden van beide ondersoorten zijn grotendeels gescheiden. De ondersoort *limosa* overwintert in Afrika ten noorden van de evenaar, met zwaartepunten in Mali, Senegal en Marokko, waar ze voornamelijk in en rond zoetwatergebieden in het binnenland verblijven. De ondersoort *islandica* overwintert langs de kusten van Ierland, Engeland, Frankrijk en Spanje (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977, Prater 1981), waar ze zich voornamelijk in de getijdzone ophouden.

In Nederland is de ondersoort *islandica* slechts éénmaal met zekerheid vastgesteld; op 3 april 1942 werd bij Laaxum (F) een vrouwtje verzameld (van Marle 1943). Met betrekking tot het mogelijk voorkomen van *islandica* in Nederland merken Glutz von Blotzheim *et al.* (1977) op dat bijzondere aandacht besteed zou moeten worden aan het buitendijks overwinteren van kleine groepjes Grutto's, met name bij De Braakman in Zeeuws-Vlaanderen (vgl. van Oordt 1937, van Impe 1969).

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de aantallen overwinterende Grutto's langs de zuidoever van de Westerschelde in de periode 1973-83. Aannemelijk wordt gemaakt dat deze vogels tot de ondersoort *islandica* behoren.

Voorkomen en aantalsverloop

Overwinterende Grutto's werden aangetroffen langs de zuidoever van de Westerschelde tussen Breskens en Terneuzen, voornamelijk op het Paulinaschor en in het noordelijk deel van De Braakman (figuur 1). De gegevens van eigen tellingen zijn aangevuld met die van andere waarnemers en met de resultaten van de maandelijkse watervogeltellingen georganiseerd door Staatsbosbeheer in samenwerking met Rijkswaterstaat. Het overwinteren van Grutto's in het onderzochte gebied is geen incidentele gebeurtenis (tabel 1). De vogels arriveren vanaf augustus of september, waarna het aantal vanaf oktober tot en met januari vrij constant blijft. Vanaf februari neemt het aantal af totdat na de eerste week van april ook de laatste verdwijnen. Uit de

Figuur 1. Overzicht van de plekken in ZW-Nederland waar sinds 1970 overwinterende Grutto's waargenomen zijn (vaste overwinteringsplaats omcirkeld). Localities in SW. Netherlands where since 1970 wintering Black-tailed Godwits have been observed (regular wintering site encircled). (*) Incidentele waarnemingen van kleine aantallen Occasional records of small numbers

Tabel 1. Maximale aantallen Grutto's per maand op het Paulinaschor en omgeving. (Uit mei-juli zijn geen Grutto-waarnemingen bekend.) *Peak numbers per month of Black-tailed Godwits at Paulinaschor and surroundings. (Black-tailed Godwits were not observed in May-July.)*

Seizoen	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	Maximum
1972/73	?	4	50	?	?	20	?	?	?	50
1973/74	?	?	?	?	?	60	?	?	?	60
1974/75	?	?	?	?	1	79	?	?	?	79
1975/76	?	?	?	50	30	76	?	?	?	76
1976/77	?	?	?	1	36	110	45	2	1	110
1977/78	?	?	?	102	38	110	45	27	?	110
1978/79	23	6	26	5	12	12	26	?	1	26
1979/80	?	20	55	65	50	44	60	?	1	65
1980/81	6	50	81	88	90	94	80	47	?	94
1981/82	89	70	65	94	95	90	80	60	?	95
1982/83	?	92	100	135	140	130	30	50	31	140
1983/84	1	57	80	140	110					140
Maximum	89	92	100	140	140	130	80	60	31	

maximale aantallen over de verschillende jaren valt af te lezen dat de grootte van de overwinterende groep in de periode 1972-77 c. 50 tot 100 vogels bedroeg. In de periode 1979-83 nam het maximaal aantal overwinterende Grutto's toe tot 140 in 1982-83. Opmerkelijk is het relatief kleine aantal in de winter van 1978/79. Dit dal valt samen met een voorafgaand slecht broedseizoen van noordelijke steltlopers, met name van de Bonte Strandloper *Calidris alpina* (T. M. van der Have). Naast de relatief grote aantallen op het Paulinaschor en in het noordelijk deel van De Braakman zijn er twee winterwaarnemingen op het Hellegatschor, een klein buitendijks slikterrein 7 km oostelijk van Terneuzen: in januari 1976 werden er 11, in februari 1979 8 vogels waargenomen. Van het Verdrongen Land van Saeftinge, een op het oog geschikt overwinteringsgebied, zijn geen winterwaarnemingen van Grutto's bekend. In januari 1983 werd door ons het gehele gebied afgezocht zonder positief resultaat.

Ondersoort

Biometrie De ondersoorten van de Grutto kunnen onder meer worden onderscheiden aan de hand van verschillen in de lengtematen van snavel en tarsus; beide zijn gemiddeld korter bij *islandica* dan bij *limosa* (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977, Prater *et al.* 1977). Tot op dit moment leverden onze pogingen om enkele vogels te vangen nog geen resultaat op.

Verenklee Ook de verenkleedden zijn gradueel verschillend (Cramp & Simmons 1983, Glutz von Blotzheim *et al.* 1977, Harrison & Harrison 1965, Prater *et al.* 1977, Vernon 1963). Het broedkleed van *islandica* is roder dan van *limosa*. Glutz von Blotzheim *et al.* (1977) spreken zelfs van roestrood. Daarentegen wordt de kleur

van *limosa* beschreven als kaneelbruin. Bij *islandica* loopt de rode kleur verder op de buik en flanken door dan bij *limosa*. Ook de dwarsbandering strekt zich bij *islandica* verder naar achteren uit dan bij *limosa*. Het broedkleed op de bovendelen is bij *islandica* voller doordat deze in het voorjaar een groter deel van de lichaamsveren ruit dan *limosa*.

Het broedkleed van de Grutto's op het Paulinaschor was eind maart-begin april 1982 en 1983 veel completer en intenser dan dat van de op de binnendijkse weilanden aanwezige broedvogels. De kleur van de kop, nek en onderdelen was diep donkerroodbruin. Hierdoor viel de lichte wenkbrauwstreep meer op dan bij de vogels in de weilanden. Bij uitgekleurde mannetjes liep het roodbruin op buik en flanken ver door tot aan de poten (geslachtsbepaling vond plaats door vergelijking van lichaamsgrootte en snavellengte). De zwarte dwarsbanden liepen voorbij de poten door tot praktisch onder de staart. De rug was op enkele veertjes na geheel in zomerkleed en viel als gevolg hiervan op door het regelmatig patroon van zwarte vlekken in een diep roodbruin rugvlak. Hierdoor stak de vleugel (met name de vleugeldekveren, die niet of nauwelijks waren geruid) als een licht grijsbruin vlak opvallend af tegen de omringende warm roodbruine veren. Ook het broedkleed van *islandica*, die wij langs de kust van West-Frankrijk en Zuid-Ierland waarnamen, kwam overeen met dat van de vogels van het Paulinaschor. Omvang en kleur van het broedkleed wijzen er dus op dat de overwinteraars in Zeeuws-Vlaanderen tot *islandica* behoren.

Biotoop Ook de keuze van het overwinteringsbiotoop, een klein buitendijks slikkengebied met zeer zachte klei, waarin de vogels volgens het getijdenritme leven, pleit sterk voor *islandica*. Het winterbiotoop van *islandica* in Engeland, Ierland en Frankrijk komt hiermee goed over-

een. Bij bezoeken aan Baie de l'Aiguillon en Pointe d'Arcay (Frankrijk) en Courtmacsherry Bay, Clonakilty Bay en Tralee Bay (Ierland), belangrijke winterkwartieren van *islandica*, bleek dat ook hier een zeer zacht substraat als voedselgebied dienst doet. Ook in het Ribble estuarium komen Grutto's juist voor waar het substraat uitzonderlijk zacht is (Greenhalgh 1973, Smith & Greenhalgh 1977).

Fenologie Het verloop van aankomst en vertrek van de Grutto's en de aantalsveranderingen tijdens de winter vertonen goede overeenkomst met die van *islandica* uit de Vendée (Fournier & Spitz 1966, Glutz von Blotzheim *et al.* 1977).

Ligging overwinteringsgebied De uitbreiding van het winterkwartier tot in Zeeuws-Vlaanderen sluit geografisch en klimatologisch goed aan bij het bekende winterareaal van *islandica*. In West Zeeuws-Vlaanderen is het klimaat in de winter milder dan in de rest van Nederland. Zo is de gemiddelde januari-temperatuur er hoger dan 2.5 °C en bedraagt het gemiddeld aantal ijsdagen er slechts 8 à 9 (Ormeling 1976). Een op het oog potentieel geschikt gebied als de Dollard heeft daarentegen een gemiddelde januari-temperatuur van 1 tot 1.5 °C en gemiddeld 13 ijsdagen. Hoewel de vogels het gebied tijdens de laatste ijs- en sneeuw winters niet hebben verlaten, mogen de winters niet te streng zijn in het wintergebied. Prater (1981) vermeldt dat in de strenge winter van 1962/63 *islandica* uitzonderlijk schaars was in Engeland, zelfs op de vaste verblijfplaatsen in Zuid- en ZW.-Engeland.

Historisch overzicht De eerste waarnemingen

van buitendijks overwinterende Grutto's langs de zuidoever van de Westerschelde dateren uit het einde van de jaren vijftig: in 1958/59 overwinterden 10, in 1959/60 3 vogels op de slikken voor de Braakmanpolder (Suetens *et al.* 1961). Enkelaar (1967) vermeldt dat de Grutto in meerdere winters in klein (1-5) of vrij klein (5-50) aantal te zien valt. Ook van Impe (1969) vermeldt dat het overwinteren van Grutto's een bijna jaarlijks verschijnsel is bij De Braakman. De auteur noemt voor de winter 1962/63 een maximum van 55 exemplaren en voor december 1967 een aantal van 46. Hij merkt eveneens op dat winterwaarnemingen van Grutto's meestal buitendijks gebeuren, dit in tegenstelling met de waarnemingen gedurende de trekperiodes.

Uit diezelfde periode zijn er ook waarnemingen bekend op de noordoever van het westelijk deel van de Westerschelde. Smulders & Joosse (1969) vermelden het overwinteren van maximaal 3 Grutto's bij Fort Rammekens in 1959/60 en maximaal 20 vogels in het Zuid-Sloe in 1964/65. Uitzonderlijk is het overwinteren van een groep van 60-70 individuen in 1936/37 in het Noord-Sloe (van Oordt 1937). Het Sloegebied is echter door inpoldering voor het overwinteren van mariene steltlopers verloren gegaan.

Sinds 1976 overwinteren gemiddeld 3-5 Grutto's op het Veerse Meer, terwijl er uit de periode 1976-79 ook enkele winterwaarnemingen uit de Oosterschelde zijn (Baptist & Meininger 1984).

Het is opvallend dat de eerste waarnemingen afkomstig zijn uit een periode waarin de aantallen overwinterende Grutto's in Groot-Brittannië juist een sensationele groei doormaakten (Prater 1975). Als oorzaak voor deze toename werd het

Paulinaschor, 2½ uur na hoogwater, mei 1984 (*Eric Marteijs*). Hoogwater-vluchtplaats van de Grutto's even rechts van het midden. *Paulinaschor, high tide resting site just right of the centre.*

zachter worden van het klimaat in IJsland genoemd, wat een sterke uitbreiding van het aantal broedende Grutto's aldaar tot gevolg had (Gudmundsson 1951). Het verband tussen de sterke toename van het aantal overwinterende Grutto's in Groot-Brittannië en het verschijnen van overwinterende Grutto's in Nederland mag als reëel worden beschouwd en duidt eveneens op de ondersoort *islandica* als wintergast in Zee-land.

Dat het aantal in Nederland overwinterende Grutto's in de loop der jaren nog is toegenomen (tabel 1) is echter geen nauwkeurige afspiegeling van de situatie in Groot-Brittannië en Ierland, waar de aantallen de laatste jaren vrij constant zijn gebleven (Prater 1981).

Conclusie Achtereenvolgens is gekeken naar het broedkleed, de biotoopkeuze, de ligging van het overwinteringsgebied, de data van vertrek en aankomst, het verloop van het aantal in de verblijfsperiode en de ontwikkeling van het overwinteren gedurende de laatste 25 jaar. Hierbij blijkt steeds dat de overeenkomst met *L.l. islandica* veel groter is dan met *L.l. limosa*. We menen dan ook te mogen concluderen dat *L.l. islandica* sinds de jaren vijftig, maar waarschijnlijk zelfs al eerder, regelmatig in Nederland overwintert in aantallen die thans soms oplopen tot meer dan 100.

Dankwoord Onze dank gaat uit naar allen die op een of andere wijze ons behulpzaam waren. De stichting Het Zeeuws Landschap verleende toestemming onderzoek te verrichten op hun terreinen. Luc de Bruin maakte kleurenfoto's. Peter Meininger en George Sponselee waren behulpzaam bij het verzamelen van de literatuur en Deltadienst Rijkswaterstaat, Frank de Bakker, René Beijersbergen, Henk Castelijns, Julien van Hooyen, Thijs Kramer, Jaap Poortvliet, Petrus van 't Westeinde, Jan de Zwart, vogelwacht „De Steltkluut” en natuurbeschermingsvereniging „Het Duumpje” verstrekten waarnemingen uit hun archieven.

Summary

Data are presented on the numbers of wintering Black-tailed Godwits *Limosa limosa* in the intertidal zone along the southern bank of the Westerschelde, situated in SW. Netherlands (fig. 1). Numbers have increased from 5-55 in 1958-70 to c. 100 in 1977-83, with a peak number of 140 in 1982-83 (tab. 1). Summer plumage characteristics, choice of winter habitat, comparison of the Dutch situation with other winter quarters, dates of arrival and departure, fluctuation of numbers during the period the Godwits are present, and changes in wintering numbers during the last 25 years in the area are given. It is likely that the Godwits wintering in the Westerschelde belong to the subspecies *islandica*. Until now there was only one record of this subspecies for the Netherlands.

Literatuur

- BAPTIST H. J. M. & MEININGER P. L. 1984. Vogeltellingen in het Deltagebied in 1975/76-1979/80. (Nota RWS-DOMI) Deltadienst Rijkswaterstaat, Middelburg.
- CRAMP S. & SIMMONS K. E. L. (eds) 1983. The birds of the Western Palearctic, 3. Oxford University Press, Oxford.
- ENKELAAR H. 1967. De Avifauna van West Zeeuws-Vlaanderen. (Gestencilde uitgave) Oostburg.
- FOURNIER O. & SPITZ F. 1966. Le printemps 1965. Oiseaux de France (47) 16 (1): 3-20.
- 1969. Etude biométrique des Limicoles. I. Ecologie et biométrie des Barges à queue noire, *Limosa limosa*, hivernant sur le littoral du sud de la Vendée. Oiseau Revue fr. Orn. 39: 15-20.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M. & BEZZEL E. 1977. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, 7. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- GREENHALGH M. A. 1973. Black-tailed Godwits on the Ribble Estuary in autumn. Wader Study group Bull. 8: 8-9.
- GUDMUNDSSON F. 1951. The effects of the recent climatic changes on the bird life of Iceland. Proc. int. orn. Congr. 10: 502-514.
- HALE W. G. 1980. Waders. Collins, London.
- HARRISON J. M. & HARRISON J. G. 1965. The juvenile plumage of the Icelandic Black-tailed Godwit and further occurrences of this race in England. Br. Birds 58: 10-14.
- VAN IMPE J. 1969. Grutto – *Limosa limosa*. Wielewaal 35: 143.
- VAN MARLE J. G. 1943. Over een IJslandsche Grutto en oostelijke Bonte Strandloopers in Nederland 16: 60-61.
- VAN OORDT G. J. 1937. Overwintering van de gewone Grutto (*Limosa limosa* L.). Ardea 26: 107-108.
- ORMELING F. J. 1976. De grote Bosatlas. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- PRATER A. J. 1975. The wintering population of the Black-tailed Godwit. Bird Study 22: 169-176.
- 1981. Estuary birds of Britain and Ireland. Poyser, Calton.
- PRATER A. J., MARCHANT J. H. & VUORINEN J. 1977. Guide to the identification and ageing of Holarctic waders. British Trust for Ornithology, Tring.
- SMITH P. H. & GREENHALGH M. E. 1977. A four-year census of wading birds on the Ribble estuary, Lancashire/Merseyside. Bird Study 24: 243-258.
- SMULDERS B. J. & JOOSSE A. 1969. Avifauna van Walcheren. Wet. meded. K. ned. natuurh. Veren. 82.
- SUETENS W. et al. 1961. De avifauna van de Braekmanpolder. Gerfaut 61: 1-50.
- VERNON J. D. R. 1963. Icelandic Black-tailed Godwits in the British Isles. Br. Birds 56: 233-237.

E. C. L. Marteijs & C. Swennen, Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, Postbus 59, 1790 AB Den Burg (Texel) (tegenwoordig adres ECLM: Oranjestraat 11, 4515 CA IJzendijke)

Aanvaard voor opname 10 mei 1984.